

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ BIRODALOM – GYENGE BIRODALOM?
- **HOPKA ZOLTÁN**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA GYARMATOSÍTÓ
TÖREKVÉSEI
- **CSEPREGI JANKA JÚLIA**
MODERNIZÁCIÓ VAGY GYARMATOSÍTÁS?
- **CLEMENS WIRLEITNER**
KÍNAI KULIK BEHOZATALA AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIÁBA
- **BALOGH ÁDÁM TIBOR**
BEVÁNDORLÁS ÉS KOLONIZÁCIÓ A BRAZÍLIAI EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
EGY KOLONIALISTA VADÁSZ A SZOCIALISTA
MAGYARORSZÁGRÓL
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR, NAGY BÉLA, GREGOSITS GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Paradigmaváltás a magyar történetírásban – a kolonializmus kutatás jelene (Csaplár-Degovics Krisztián)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Bencze András: Orosz Birodalom – gyenge birodalom? Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában	5
Hopka Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései	23
Csepregi Janka Júlia: Modernizáció vagy gyarmatosítás? A bosznia-hercegovinai kolonizáció értelmezései	41
Clemens Wirleitner: Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába. Viták és esetek	69
Balogh Ádám Tibor: Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban. Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium 1910. évről szóló beszámolójának tükrében	83
Csaplár-Degovics Krisztián: Egy kolonialista vadász a szocialista Magyarországról. Kelet-Afrika felfedezése a hidegháború idején	113
<i>Műhely</i>	
Gazdik Dániel: Az Erzurumi vilajet a 19. század végén. Egy határvidék az Orosz Birodalom geopolitikai és esztörténeti gondolkodásában	149
<i>Szemle</i>	
Szerbia földrajza (Demeter Gábor)	161
Háborúk atlasza. Modern kor, 16–18. század (Nagy Béla)	165
A portugál történelem nagy csatái (Gregosits Gábor)	168

Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába

Viták és esetek

Hszi Csin-ping, a Kínai Népköztársaság elnöke 2024 májusában látogatást tett Szerbiában és Magyarországon. A látogatás és az új stratégiai partnerség bejelentése ezekkel az országokkal egyértelműen a Kínai Népköztársaság növekvő kereskedelmi érdekeltségét mutatja a térségben. Kína jelenleg a legnagyobb külföldi befektető Magyarországon. A mintegy 7,6 milliárd euróra tehető kínai befektetések, valamint a lítiumakkumulátor-gyárak létrehozása vagy a Belgrád–Budapest gyorsvasút megépítése hosszú távú, geostratégiai projektek részei az „Egy övezet, egy út” kezdeményezés keretében.¹ A kérdés, hogy a nagy kínai építkezések kivitelezéséhez szükség van-e vendégmunkások behozatalára, valamint az építkezések esetében felmerülő ökológiai aggályok belpolitikai vitákat váltottak ki Magyarországon Kína növekvő magyarországi befolyását illetően. Meglepőnek tűnhet, de a kínai bér munkások behozatala korántsem számít új jelenségnek. Már a századforduló idején felbukkantak az első elképzelések arról, hogy nagyobb számú kínai munkást „importálnak” az Osztrák–Magyar Monarchiába. Ezek az elképzelések olyan társadalmi vitát váltottak ki, ami több párhuzamot mutat a migrációról szóló mostani diskurzussal.

A 19. század végén és a 20. század elején a „kuli” kifejezést (angol: „coolie”) a szakképzetlen ázsiai származású munkásokra használták. A főként napszámosként vagy szerződéses munkásként dolgozó kulik alapvetően ültetvényeken, bányákban vagy vasútépítkezéseken dolgoztak (eredendően Kínában is). Életüket a kemény munka, a gazdasági kizsákmányolás, a társadalmi kirekesztettség és a politikai jogfosztottság jellemezte. Élet- és munkakörülményeik, illetve az a mód, ahogy szállították őket, akár akaratuk ellenére is, rettenetesek voltak. Az úgynevezett kulikereskedelembe részt vevő nyugati vállalkozások elfogadták, ha a munkások egy része, többségükben férfiak, szállítás közben meghal. A kulikereskedelmet a 19. század végén – a nemzetközi rabszolga-kereskedelem betiltásának egyik következményeként – fokozatosan korlátozták. Különböző politikai táborokból érkező hangok kritikával kezdték illetni a – főképpen az USA-ba és Dél-Afrikába irá-

* A szerző a Bécsi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtörténeti Intézetének (Universität Wien Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte) doktorandusza (Universitätsring 1. 1010 Wien, <https://ucrisportal.univie.ac.at/de/persons/clemens-wirleitner>).

¹ Baumann, 2024; CEIS, 2024.

nyúló nemzetközivé váló – vándormozgalmat, és maguk a migránsok is szervezeteiket hozták létre, hogy harcoljanak a jogaikért.

Vita a „kuliimportról” és a „sárga veszedelemről”

De milyen szerepet is játszott Ausztria–Magyarország a nemzetközi kulikereskedelemben és az azt övező konfliktusban? Ira Spieker német kulturális antropológus és néprajzkutató 2009-ben egy tanulmányt jelentetett meg az *Acta Ethnologica Danubiana* című folyóiratban a 20. század elején Ausztria–Magyarországra hozott kínai munkások történetéről.² A tanulmány kiindulópontja egy, a *Neue Freie Presse* hasábjain 1906. november 27-én megjelent tudósítás volt, amely arról számolt be, hogy a Békés Megyei Mezőgazdasági Egyesület gróf Wenckheim Dénes kezdeményezésére egyhangú javaslatot terjesztett elő: amennyiben az aratómunkások nem hajlandóak új munkaszerződéseiket az 1907. január 31-i határidőre aláírni, úgy a megyében 15–20 ezer kínai kuli fogna elfogadni.³ (Spieker más példák, így a porosz Mezőgazdasági Minisztérium szándéka alapján úgy véli, a kontinentális Európában is valós elképzelésként merült fel, hogy Ázsiából idénymunkásokat importálnak a mezőgazdaságba.)

Wenckheim javaslatát a *Neue Freie Presse* cikke egyébiránt „kuriózumnak” minősítette, mivel a cikk ismeretlen szerzője azt feltételezte, hogy a magyar kormány sohasem egyezne bele abba, hogy kínai kulikat hozzanak Magyarországra. Csak-hogy a cikk írója tévedett: Wenckheim felvetése nem számított újdonságnak (nem légtüres térben született), hanem egy hosszabb ideje zajló vita fontos állomása volt. A vita arról szólt, hogyan lehet ázsiai munkaerőt a kontinentális Európában alkalmazni.⁴ A gróf javaslatában az új elem valójában az volt (és ez volt a fenyegető), hogy ilyen nagy létszámú kínai munkavállalót akartak importálni arra az esetre, ha nem születik meg a bérmegállapodás a hazai aratómunkásokkal. Békés megye akkori lakossága 300 ezer fő körüli volt, azaz a bevándorló kínai vendégmunkások száma elérte volna a megye lakosságának 5-7 százalékát!⁵

Az *Österreichische Monatsschrift für den Orient* már 1899-ben foglalkozott a kínai munkaerő behozatalának kérdésével. Az osztrák lap a *Kölnische Zeitung* egyik cikkének átvételét a fajelmélet szellemében pejoratív módon a „sárga veszedelemtől” való félelem keltésére használta fel. A kínai kulikat dehumanizálták, civilizálatlannak és kulturálatlannak mondták őket. A cikk szerzőjének meglátása szerint „gazdasági öngyilkosság” lenne a kínai munkavállalók beengedése az európai munkaerőpiacra, mivel alacsonyabb béreikkel kiszorítanák a hazai munkaerőt. Az írás dehumanizáló retorikája nem korlátozódott pusztán az Európába esetle-

2 Spieker, 2008–2009. 111–122.

3 *Ein Antrag*, 1906. 5.

4 Uo.

5 Spieker, 2008–2009. 111–122. Fontos megjegyezni, hogy a cikkeken felbukkanó vendégmunkások tervezett létszáma 10–30 ezer fő között mozgott, és nemcsak kínai kulikat, hanem potenciális bolgár, lengyel és orosz munkavállalókat is takart. Lásd: *Kulik az Alföldön*, 1906. 2.

sen érkező, szerződéses kínai vendégmunkásokra, kiterjedt a kontinensen tartózkodó kínai üzletemberekre is. A szerző a „kínai régiségkereskedőkre” a „mongol hordák előőrseként” tekintett.⁶

A fenti szemlélettel ellentétes felfogást képviselt Arthur von Rosthorn császári és királyi tanácsos, a későbbi osztrák–magyar pekingi követ előadása 1902. március 21-én az Osztrák Iparegyesületben, amelyet szintén közölt az *Österreichische Monatsschrift für den Orient*. A nagypolgári családból származó, humanista-liberális nézeteket valló Rosthorn tanult sinológus volt, és a bokszerláadás idején, 1900 nyarán részt vett az ostrom alá vett Pekingben az európai negyed védelmében. Rosthorn számos olyan megállapítást visszautasított előadásában, amely a „sárga veszedelemről” szólt. Amellett érvelt, hogy a Kínában már folyamatban lévő ipari fejlődés a bérek emelkedéséhez fog vezetni, ezért a szakképzett munkaerő iránti nemzetközi kereslet igényeit nem lehet majd kínai napszámosokkal kielégíteni.⁷

A témában 1906. december 16-án, a *Pester Lloyd* hasábjain jelent meg újabb cikk Gáspár Ferenc tollából *Kínai kulik között* címmel.⁸ A szerző arról a hajóútról számolt be, amelyen az év nyarán vett részt mintegy 600 kínai bányamunkással együtt. Gáspár a korban elterjedt rasszista és sovíniszta retorika eszközeivel írt a kínai munkásokról, akiket nem tartott alkalmasnak arra, hogy kulturálisan alkalmazkodjanak és beilleszkedjenek. Ugyanakkor dicsérőleg szólt a klimatikus viszonyokhoz való alkalmazkodásukról, szorgalmukról, valamint arról, hogy olcsó munkaerők. (Érdekesség, hogy 1902-ben Láng Lajos, aki akkor a Széll-kormány kereskedelemügyi minisztere volt, úgy jellemezte a tengerentúlra kivándorló magyar munkásokat, mint akik maguk sem voltak különösen alkalmazkodóképesek, és akiknek életkörülményei nem különböztek a kínai kulikéitól.)⁹

Látens rasszizmusa ellenére Gáspár kitért arra az embertelen bánásmódra is, amelynek a kínaiak az óceáni kikötőkben és az érkezési országokban ki voltak téve, ugyanakkor bemutatta az Egyesült Államok vonatkozó jogi intézkedéseit és deportálási politikáját is. Emellett megemlítt írásában egy, a korban elterjedt (hamis) tézist, amely szerint a kínai kivándorlási törvények tiltásai miatt hiányoznak a nők a kínai diaszpórából.¹⁰

A *Pester Lloyd*-cikk megjelenésekor a hazai olvasóközönség valószínűleg már tisztában volt az emberkereskedelem ezen formájának erkölcsi, társadalmi és gazdasági negatívumaival. Ma már viszont egyrészt tudjuk, hogy ha kisebb mértékben is, de nők is részt vettek a kínai migrációs folyamatban, másrészt, ami pedig az Egyesült Államok jogi szabályozásait illeti, két törvényt kell megemlíteni, amelyek erősen korlátozták a bevándorlást Ázsiából, és amelyek jogi akadályt támasztottak

6 *Chinesische Kulis*, 1899. 102–103.

7 Rosthorn, 1902. 38–39.

8 Gáspár, 1906. 5.

9 *Égető kérdések*, 1902. 1.

10 „...der Weibermangel hat bei den Kulis die furchtbarsten Verwirrungen sittlicher Natur zur Folge.” Gáspár, 1906. 5.

a nők és családok érkezése elé: az 1875. évi Page-törvény (Page Act) és az 1882. évi „kínaiak kirekesztéséről szóló törvény” (Chinese Exclusion Act).¹¹

Annak ellenére, hogy a magyar újságok 1906 végén megkérdőjelezték a kínai vendégmunkások behozatalának hasznosságát, a hazai aratómunkások követeléseit egyöntetűen elutasították.¹² A *Békésmegyei Közlöny*, amely a kérdésben egyértelműen a földbirtokosok oldalán állt, talán a legátfogóbban mutatta be olvasóinak a vendégmunkásokról szóló vitát a megyében és országosan egyaránt. A földbirtokosok a mezőgazdasági munkások szervezkedése ellen léptek fel, többek között az ellen, hogy az aratási szerződéseket a bérek maximumának megállapítása mellett viszonylag későn, június 29-én fogalmazzák meg. Wenckheim javaslatának támogatásán túl arra is felhívták a földbirtokosokat, hogy országosan is kezdjenek el szervezkedni a földművelők mozgalmai ellen.¹³ A *Közérdek* cikke emellett arra szólított fel, hogy az aratómunkások szerződéseinek aláírását inkább erővel kényszerítsék ki, mint kínai kulik behozatalával.¹⁴

A vidéki magyar sajtóban a vita a közelgő aratósztrájkról heves hangvételű volt. A válságért a sajtó és a földbirtokosok a mezőgazdasági munkásokat felbujtó szocialista agitációt tették felelőssé. Tény, hogy 1906-ban a baloldali pártok (a Szociáldemokrata Párt vagy az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt) és a szakszervezetek arra buzdították a mezőgazdasági munkásegyleteket, hogy magasabb bérekért és jobb munkakörülményekért harcoljanak.

A magyar földbirtokosok és aratómunkások közötti viták, valamint a sztrájkok már a korábbi években is hatással voltak a magyar társadalomra. Ilyen esemény volt az 1897-es és az 1903-as alföldi, az 1905-ös dunántúli és az 1906-os országos aratósztrájk. A sztrájkok annak ellenére robbantak ki, hogy 1898 óta az úgynevezett cseléd-törvény de facto megtiltotta a tiltakozás ilyen formáját. A törvény arra is lehetőséget adott, hogy a munkáltató kényszermunkára kötelezze a munkavállalót vagy testileg megfenyítse.¹⁵ A sztrájkolók nemcsak a bevételkiesés kockázatának voltak kitéve, hanem nagy fokú külső nyomásnak is. Velük szemben a gazdák azzal érveltek, hogy a béremelések a közepes és kisgazdálkodókat is tönkretennék, mivel ők is bér munkásokra támaszkodnak.

A „sárga veszedelem” és a „vörös veszedelem” szimbolikus képei demagóg módon tükröződtek a munkások követeléseinek elutasításában és a „kínai kulik” behozatalának kérdésében.¹⁶ Az ismert pap, országgyűlési képviselő és katolikus társadalmi reformer, Giesswein Sándor úgy látta, hogy a kínaiak tízezreinek beho-

11 Hjar, 2022.

12 A kritikai megjegyzések egy része arra hívta fel a figyelmet, hogy nem is biztos, hogy a kulik – Magyarországra szállításuk költségei miatt – olcsó munkaerőnek fognak számítani. A szállítási költségek lefáradása érdekében merült fel, hogy a kínai munkásokat nem Kínából, hanem Amerikából hozná be a brit Cunard Line járatain. *Kulik az Alföldön*, 1906. 2.

13 *A mezei munkások*, 1906. 2.

14 „Jobb lenne a munkás kérdés megoldásához erélyes kézzel hozzálátni, mint a kulikkal – fenyegetőzni.” *Kínai kulik behozatala*, 1906. 8.

15 Farkas, 1971. 3–47.

16 „Kikergetik földjeikről a piros veszedelmet s inkább a sárga veszedelemmel veszik fel a harcot.” *A mezei munkások*, 1906. 1.

zatala sokkal inkább egy olyan fenyegetés, amelyet a szervezett proletariátusnak címeztek, mintsem egy valós pénzügyi kalkuláción alapuló megfontolt döntés. Giesswein úgy hitte: „inkább csak fenyegetés akar ez lenni, amolyan revolver, amelyet a munkások mellének szegeznek. Utóvégre nem vagyunk gyarmat, vagy legalább azon igyekezünk, hogy ne legyünk. Már pedig a kuli-import gyarmattá aljasítana le bennünket. A keresztény-szocializmus elveivel természetesen homlokegyenest ellenkezik az, hogy magyar munkások ellen idegen bevándorlókat állítsanak hadba.”¹⁷

A vita során egy szaklap, a *Magyar Földművelő* többszöri olvasói megkérésére végül határozottan elítélte a kuliimport gondolatát, anélkül hogy a mezőgazdasági munkások követeléseit elutasította volna. A lap a nemzeti érzelmekre való hivatkozással arra szólította fel a vita résztvevőit, hogy kössenek megállapodást.¹⁸

A „sárga veszedelemről” és a kínaiak állítólagos civilizátlanságáról szóló rasszista hangvételű megjegyzések mellett – Ira Spieker írása szerint – 1906–1907 fordulóján Magyarországon a vita fontos részét képezték a gazdasági megfontolások is. A cikkek fő tézise azonban – hogy a nagybirtokosok a 20. század elején azért kényszerültek volna ázsiai munkások behozatalára, mert munkaerőhiány volt az agrárszektorban – nem volt igaz. Ennek ellenére egyes magyar újságok összefüggésbe hozták az Európán kívülre irányuló magyar migrációt a „kulimániával”, vagyis hogy az ország migrációs veszteségeit vendégmunkások behozatalával kell kompenzálni; ami egyébiránt veszélyt jelent a nemzet létére is. Figyelemre méltó, hogy a magyar kivándorlást és a kínai munkások behozatalát azonban sokszor úgy mutatták be, hogy az már-már szimpátiát és szolidaritást is kelthetett az ázsiai munkások iránt: „Kínai kulikat hozatnak Magyarországra ugyanazokon a vízműveken, melyek az oceánon-tulra viszik az önök maszlagjai miatt nyomorba hajsolt szegény, magyar munkást.”¹⁹

Az igaz, hogy a birodalom magyar felében nagy fokú volt a migráció, de a Habsburg Monarchia gazdasági fejlődése régióként eltért. Thirring Gusztáv statisztikai számításai alapján például megállapítható, hogy a magyarországi migráció 1881–1900 között lényegesen magasabb volt, mint a birodalom többi országában. Csakhogy a szóban forgó mintegy 1 034 230 fő csaknem kétharmada Magyarországon belül költözött egyik helyről a másikra.²⁰

A korabeli újságírók egy része, mint például Kozma Imre, a *Balatonvidék* munkatársa úgy látta, hogy a munkaerőhiányt és az áremelkedést nem a kivándorlás okozza, hanem a sztrájkmozgalmak. És a kulik behozatalának ötlete nem más, mint az erre adott állami reakció, többek között Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részéről (1895–1903, 1906–1910).²¹

A migráció okozta munkaerőhiány körülményeit a mezőgazdaságban csak regionális összehasonlításban és lokális szempontok alapján érdemes vizsgálni.

17 *Kulimánia*, 1906. 2.

18 *Hát mégis*, 1906. 1.

19 *Kulimánia*, 1906. 1.

20 *Steidl*, 2017. 72.

21 Kozma Imre a vendégmunkások importja helyett a katonai szolgálat csökkentését javasolta, aminek gazdasági előnyeit hosszasan fejtegeti. Kozma, 1907. 3.

Spieker értelmezési kísérletét például, amelyet a kínai kulik behozatala kapcsán a Német Birodalomra vonatkozóan fogalmazott meg, az Osztrák–Magyar Monarchiára már nem lehet alkalmazni, mert utóbbi birodalomban meglehetősen heterogén volt a vendégmunkások etnikai összetétele. Egy pillantás a korabeli német nyelvű szociáldemokrata sajtóra azt is megmutatja, hogy a nagyszámú kínai kuli behozatalát elsősorban a magyar mezőgazdasági munkások elleni nyomásgyakorlás eszközének tekintették a folyamatban lévő bértárgyalások során. A munkások behozataláról szóló diskurzus része volt a munkaerő-vándorlásról szóló nemzetközi vitának is, amelyben a Német Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) is részt vett. Az 1907. augusztus 18–24. között Stuttgartban megrendezett Nemzetközi Szocialista Kongresszuson is elméleti vitát folytattak a témáról. Többek között Otto Bauer és Gustav Eckstein is foglalkozott az úgynevezett kulikérdéssel a *Neue Zeit* és az *Arbeiter-Zeitung* hasábjain.²² Az utóbbi lapban 1907. július 22-én és augusztus 14-én megjelent írásokban nem tartották különösebben komolynak a lengyel és a magyar nagybirtokosok lépéseit, ennek ellenére megvizsgálták a szóban forgó esetek hátterét, és politikai állásfoglalást tettek.²³ A külföldi munkaerő behozatala olyan intézkedés, amely megakadályozza, hogy magasabb béreket fizessenek és jobb munkakörülményeket biztosítsanak a hazai munkásoknak az építkezéseken. A kivándorlás okai szorosan kapcsolódnak a mezőgazdaság problémáihoz, és a modern közlekedési eszközök csak súlyosbítják a helyzetet. A kulik szállítását a rabszolga-kereskedelemhez hasonlították, és a cikkekben képeket jelentettek meg a szállítóeszközökön tapasztalható embertelen körülményekről és az utazás során meghalt kínaiakról. A kínai munkások életkörülményeinek javítása érdekében nemzetközi szabályok megalkotására szólítottak fel.²⁴ Politikai szempontból a kínai munkások behozatalát a „szervezett bérnyomók importja megjelenésének” és „sztrájktrórk beutaztatásának” tartották.²⁵ A cikkekben a szociáldemokraták a bevándorlást és a kivándorlást Ausztria–Magyarország fontos problémájának tekintették, ugyanakkor kijelentették, hogy minden nemzetnek hasznára válik mások jóléte, és hogy a szabad bevándorlás törvényes tiltása a mezőgazdaság területén nem áll a proletariátus érdekében. A bevándorlóknak a szakszervezetek soraiba való integrálása mellett egy „élesen körülhatárolt”, de nem önkényesen alkalmazott bevándorlási törvény meghozatalát is szorgalmazták.²⁶

Felettből figyelemre méltó, hogy az Ausztria–Magyarországra irányuló kuliimportról szóló vita akkor zajlott (1906 és 1907 folyamán), amikor a tengeren túli kulikereskedelem – nem kis mértékben amiatt, mert több ország jogi korláto-

22 Ecksteint különösen foglalkoztatta a kínai munkásmigránsok helyzete, mivel 1904–1910 között összesen négy cikket is szentelt a kérdésnek a német szociáldemokrata hetilapban, a *Neue Zeit*-ben.

23 A német szociáldemokrata állásponttól eltérően a grazi *Arbeiterwille* úgy látta, hogy Ázsia hatalmas munkaerő-tartalékjainak európai igénybevétele az európai tőke érdekeit szolgálja. Lásd: *Ein Beitrag*, 1907. 7. Korábban egyébként ez a lap hívta fel a leginkább a figyelmet a kínai munkások Magyarországra hozatalának abszurditására, amikor bejelentette, hogy 25 mezőkeresztesi család Kínába kíván kivándorolni. Lásd: *Auswanderung*, 1907. 8.

24 *Kulitransporte*, 1907. 2.

25 *Der Import*, 1907. 2.

26 Uo. 2.

zást vezetett be – már egyértelműen túljutott a zenitjén. Ezt támasztja alá az a jelentés, amelyet a hongkongi osztrák–magyar konzulátus készített el az 1906-ban Hongkongból külföldre induló kulikról. A jelentés szerint 76 725 kínai vándorolt ki a városból, de a felsorolásban nem szerepel európai célszország. A városon keresztül mintegy 136 912 fő tért vissza Kínába; nem szerepel viszont, hogy később milyen tartományokba távoztak. Fő kivándorlási célpontokként az összefoglaló szerzője azokat a brit délkelet-ázsiai koronagyarmatokat nevezte meg, amelyeket Malakaszorosi Telepeknek neveztek.²⁷

Vajon a magyar birodalomfélben a kínai agrármunkások iránti érdeklődés valóban csak a magyar földbirtokosok blöffje volt a magasabb bérekért folytatott helyi viták során? A sajtóban zajló, különösen a német nyelvű szociáldemokrata lapokban megjelenő viták alapján úgy tűnik, hogy a kínai munkások behozatala lényegében egy rosszul átgondolt, néhol nevetséges fenyegetés volt csupán, amit a mezőgazdaságban dolgozók érdekképviselőinek címeztek. Ennek ellenére némely magyar újság tényként számolt be arról, hogy hamarosan megszületnek az első szerződések a kulik toborzására, és hogy maga Wenckheim 120 aratópárt fog felfogadni.²⁸

Kulitoborzás

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött iratok mindenestre árnyaltabb képet festenek a kínai munkások jelenlétéről, mint a magyar sajtó. A pekingi követség levéltárából származó dokumentumok tanúsága szerint 1906-ban és 1907-ben – vagyis a sajtóvita tetőzésének idején – több levél is érkezett a diplomáciai képviselőre ebben a kérdésben. Úgy tűnik, hogy a megkereséseket a pekingi követség többnyire továbbküldte a hongkongi és sanghaji osztrák–magyar konzulátusokra. Emellett az osztrák és magyar földbirtokosoktól érkező levelek nagy száma miatt utasítást és állásfoglalást kértek a Ballhausplatztól a kuliszállítás kapcsán (1907. április 26.).²⁹

A fennmaradt kérvények egyikét a magyar báró Biedermann Rezső írta. A báró kérelmet nyújtott be kínai kulik behozatalára, amelyre a követség 1907. február 26-án válaszolt.³⁰ A követség szerint a kínai munkaerő exportja egyszerű folyamat. Azt javasolták, hogy főként a Jangce folyó mentén sűrűn lakott Hunan, Hupej, Anhuj és Csiangszu tartományokban érdemes munkásokat toborozni, mivel az ott fellépő éhínségek „könnyen kivándorlásra készítetik a szükséges számú munkást”.³¹ Biedermann Rezsőt arról is tájékoztatták, hogy a bányá- és vasúti munkákra havi 25–30 mexikói dolláros fizetést szoktak ajánlani, valamint hogy az ilyen munkaszerződések időtartama általában öt év. A báró figyelmébe ajánlottak továbbá egy

27 Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA HHStA) Gesandtschafts- und Konsulatsarchiv (GKA), Gesandtschaftsarchiv Peking 81-13 (GesA Peking), Kuli-Einfuhr, No. 341.

28 *A kulik [Gazdák Lapja]*, 1906. 3.; *A kulik [Hetí Szemle]*, 1906. 6.

29 ÖStA HHStA GKA GesA Peking, 81-13, No. 346.

30 ÖStA HHStA GKA GesA Peking, 81-13, No. 84.

31 ÖStA HHStA GKA GesA Peking, 81-13, No. 209-07.

kínai követség első titkárának 1914. március 5-én kelt levele szerint ez a csoport már több „kellemetlenséget” okozott a diplomáciai képviseletnek. A követség ezért elérte, hogy a szóban forgó kínai állampolgárokat a bécsi rendőrség Triesztbe szállítsa (a követség költségén), hogy onnan a saját költségükön hazatérhessenek.³⁷ A követség ideiglenes tartózkodási engedélyt kért a kínaiaknak Triesztben a kihajózás idejéig, illetve azzal a javaslattal állt elő, hogy a hajón végzett munkáért cserébe az út költségeit engedje el a hajózási társaság. A Ballhausplatz kérésére az osztrák Belügyminisztérium arra utasította a trieszti helytartóságot 1914. március 7-én, hogy járjon közbe a Lloydnál, hogy a hazatérés költségei minél alacsonyabbak legyenek. A város hatóságai próbálták is győzködni a hajózási társaságot, hogy engedje a családokat a hazaszállító hajón dolgozni. A Lloyd azonban ezt elutasította, de kedvezményes úti díjat ajánlott fel Sanghajig. Az ügy azzal oldódott meg, hogy a kínai csoport saját költségén 1914. április 9-én Velencébe utazott. Az osztrák hatóságok ezt követően még sokáig számoltak a lehetőséggel, hogy a 24 fő még visszatérhet Triesztbe.³⁸

A harmadik eset egy olyan, Hupej tartományból származó család története, amely az oroszok által megszállt Harbin városába (Heilungcsiang tartomány) tartott hazafelé, de a világháború kitörése miatt a galíciai Olkuszban rekedt,³⁹ mivel a harcok miatt a hazaútja lehetetlenné vált. A levéltári iratok tanúsága szerint ez a csoport már csaknem kilenc hónapja volt a városban, amikor 1915. május végén – az olkuszi körzeti parancsnokságnak az ottani császári és királyi katonai kormányzósághoz intézett kérésével párhuzamosan – sikerült felvenni a kapcsolatot a kínai követséggel. A kínai család levele szerint „az osztrák–magyar hadsereg egységei” megtöltötták a továbbutazásukat. A hatóságok arra kötelezték őket, hogy Olkuszban bőrszíjakat és hevedereket készítsenek. A hadtáp-főparancsnokság jelentése szerint a hadsereg a munkaképes kínaiakat először a mezőgazdasági munkákon, majd útépitéseken alkalmazta. Miután a bécsi kínai követség megkapta a kínai állampolgárok névsorát, 1915. július elején átutalt nekik 200 korona segílyt, amely a kielcei katonai kormányzóságon keresztül érkezett meg Olkuszba. A követség arra kérte az osztrák–magyar hatóságokat, hogy az iparban vagy a mezőgazdaságban alkalmazza őket, amíg a hazatelepítéshez szükséges közlekedés helyre nem áll. A kínaiak hazaszállításának egyik felelőse a katona-diplomata és szépíró Leopold Freiherr von Andrian-Werburg lett.⁴⁰ A levéltári források alapján csak sejteni lehet, hogy milyen is volt ennek a családnak sorsa Olkuszban. Mivel aktájukat a következő évben már nem folytatták, feltételezhető, hogy az említett kínaiak elhagyták a várost.

*

37 „Il y a environ deux semaines, vingt quatre pauvres Chinois arrivaient à Vienne et vu leur manque de ressources ils causaient beacoup de désagremments à la Légation de Chine.” ÖStA HHStA MdÄ AR F52-59, No. 17601-6.

38 ÖStA HHStA MdÄ AR F52-59, Nr. 26173.

39 A dokumentumok eltérő információkat közölnek a letartóztatottak számáról. A kínai petíció tízről, az osztrák–magyar jelentések kilenc főről beszélnek. ÖStA HHStA MdÄ AR F52-59, China 2/31.

40 ÖStA HHStA MdÄ AR F52-59, No. 60838-6.

Bár a tanulmány elején említett 20 ezer kínai bér munkás végül soha nem érkezett meg a Monarchia területére, mégsem lehet azt állítani, hogy ez a fajta munkaerő-vándorlás ne érte volna el Közép-Európa térségét. Ahogy a publikálatlan levéltári forrásokból kiderül, a több ezer fős léptékhez képest kisebb mértékben, de jelen voltak a kínai munkások, akiket a helyi társadalom nemcsak látens rasszista megbélyegzéssel fogadott, hanem a kizsákmányolás és az elszegényedés is osztályrészük lett, ami forrásokkal is igazolható.

A kulik importálására tett javaslatot bizonyos érdekképviselői szervezetek is felkarolták, ami arra utal, hogy az nem csupán a sztrájkoló és tiltakozó agrármunkások követeléseivel szemben fogalmazódott meg. Tetten érhető benne egy olyan sajátos koloniális gondolkodásmód is, amely részét képezte a kortárs osztrák–magyar világnézetnek; és e világnézetnek már könnyű megtalálni a globális párhuzamait.

Napjainkban az Európai Unió keleti és délkeleti tagállamaiból érkező munkavállalók, valamint a harmadik országokból érkező idény- és aratómunkások az osztrák mezőgazdaság szerves részét képezik, és a méltányos fizetésükről és munkakörülményeikről szóló viták rendszeresen visszaköszönnék a róluk szóló híradásokban.⁴¹ A kulik Ausztria–Magyarországra történő behozatalát kísérő diskurzusok, valamint a kínai munkásokkal való hatósági bánásmód esettanulmányainak vizsgálata során – az eltérő értelmezési keretek ellenére – óhatatlanul is kirajzolódnak a párhuzamok az Európába irányuló migrációval kapcsolatban az akkori és a 21. századi politikai viszonyok és viták között.

Zárásképpen fontos megemlíteni, hogy jelen írás csak egy rövid, figyelmet felkeltő áttekintés, és nem nyújt részletes leírást a kínai munkaerő történetéről az egykori Ausztria–Magyarország területén. Annak teljes megismeréséhez sokkal alaposabb és intenzívebb forrásfeltárássra van szükség, az ausztriai mellett a vonatkozó magyar, lengyel és kínai forrásokat is meg kell ismerni. Nem elképzelhetetlen, hogy a sanghaji és hongkongi osztrák–magyar konzuli levéltárakból is előkerülnek még releváns anyagok. Meglátásom szerint jelentős kutatási potenciál van még a Habsburg Birodalomban dolgozó kínai vendégmunkások történetének feltárássában.

Fordította: Csaplár-Degovics Krisztián

⁴¹ Kairath, 2020.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien)

GKA = Gesandtschafts- und Konsulatsarchive

GesA Peking = Gesandtschaftsarchiv Peking 81-13

MdÄ = Ministerium des Äussern

AR = Administrative Registratur

F52-59-1, Sicherheitswesen, Polizei und Schub
China

2. Kiadott források és szakirodalom

Auswanderung

1907 Auswanderung ungarischer Feldarbeiter. In: *Arbeiterwille*, 1907. január 11. 8.

Baumann

2024 Baumann, Meret: Xi Jinping in Ungarn. Viktor Orban bietet China ein Einfallstor für die EU. In: *Neue Zürcher Zeitung*, 2024. május 10.

CEIS

2024 CEIS Releases China–Hungary Investment and Cooperation Report in Budapest. In: *Belt and Road Portal*, 2024. május 3. <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/p/0OCQGJUD.html> (letöltés: 2024. május 30.).

Chinesische Kulis

1899 Chinesische Kulis. In: *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, 24. (1899) 9. sz. 102–103.

Der Import

1907 Der Import von Streikbrechern. In: *Arbeiter-Zeitung*, 1907. július 22. 2.

Égető kérdések

1902 Égető kérdések. In: *Zemplén*, 1902. június 12. 1.

Ein Antrag

1906 Ein Antrag auf Einführung chinesischer Arbeiter nach Ungarn. In: *Neue Freie Presse*, 1906. november 27. 5.

Ein Beitrag

1907 Ein Beitrag zur Internationale des Kapitalismus. In: *Arbeiterwille*, 1907. augusztus 22. 7.

Farkas

1971 Farkas József: Az 1898-as „rabszolgatörvény” és a Bánffy-kormány más „törvényes” intézkedései a szocialista szervezkedés visszaszorítására. In: *Tudományos Szocializmus*, 9. (1971) 3–47.

Gáspár

1906 Gáspár, Franz: Unter chinesischen Kulis. In: *Pester Lloyd*, 1906. december 16. 5.

Hát mégis

1906 Hát mégis csak jönne a kuli? In: *Magyar Földmívelő*, 1906. december 23. 1.

Hijar

2022 Hijar, Katherine: *Chinese Women, Immigration, and the First U.S. Exclusion Law: The Page Act of 1875*. <https://www.nps.gov/safr/blogs/chinese-women-immigration-and-the-first-u-s-exclusion-law-the-page-act-of-1875.htm> (letöltés: 2024. június 10.).

Kairath

2020 Kairath, Verena: Schwere Kost: Hat die Ausbeutung von Erntehelfern in Österreich System? Gewerkschafter erzählen von verstecktem Rassismus und fehlendem Unrechtsbewusstsein. Landwirte sehen nur wenige schwarze Schafe. In: *Der Standard*, 2020. szeptember 17. <https://www.derstandard.at/story/2000120057690/schwere-kost-hat-die-ausbeutung-von-erntehelfern-in-oesterreich-system> (letöltés: 2024. június 7.).

Kínai kulik behozatala

1906 Kínai kulik behozatala. In: *Közérdek*, 1906. december 1. 8.

Kozma

1907 Kozma Imre: Tollfuttában. In: *Balatonvidék*, 1907. április 21. 3.

A kulik

1906 A kulik. In: *Gazdák Lapja*, 1906. december 28. 3.

A kulik

1906 A kulik. In: *Heti Szemle*, 1906. december 24. 6.

Kulik az Alföldön

1906 Kulik az Alföldön. Egyezés a hajóstársasággal. Amerikából hozzák a zömét. In: *Békésmegyei Közlöny*, 1906. december 2. 2.

Kulimánia

1906 Kulimánia. In: *Esztergom és Vidéke*, 1906. december 25. 2.

Kulitransporte

1907 Kulitransporte. In: *Arbeiter-Zeitung*, 1907. augusztus 14. 2.

A mezei munkások

1906 A mezei munkások és az aratási szerződések. Kínaiak az Alföldön. In: *Békésmegyei Közlöny*, 1906. november 25. 2.

Rosthorn

1902 Rosthorn, Arthur: Die „gelbe Gefahr“. In: *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, 27. (1902) 4. sz. 38–39.

Spieker

2008–2009 Spieker, Ira: „Der Kuli arbeitet billig und willig...“ Saisonarbeiter um 1900 in Mitteleuropa zwischen wirtschaftlichem Kalkül und sozialer Diffamierung. In: *Acta Ethnologica Danubiana*, 10–11. (2008–2009) 111–122.

Steidl

2017 Steidl, Annemarie: Migration Patterns in Late Habsburg Empire. In: *Migration in Austria*. Hrsg. v. Bischof, Günter – Rupnow, Dirk. Innsbruck, 2017. 69–90. (Contemporary Austrian Studies, 26.)

CLEMENS WIRLEITNER

IMPORT OF CHINESE COOLIES INTO THE HABSBURG MONARCHY

DISCOURSES AND CASES

At the end of 1906, Hungary was once again the scene of a dispute between large landowners and agricultural workers over the issue of higher wages. In order to avert a threatened strike, the land-owners association of Békés County made the strange decision to recruit 15,000 to 20,000 Chinese coolies and issued an ultimatum to the unions. The interpretation in both the contemporary press and in research that this was a mere threat to counter the wage demands

can be called into question by inquiries to the Austro-Hungarian embassy in Beijing about the possibilities regarding the ‘coolie import’. Although the files examined do not provide any information as to whether the import materialized case studies show that some Hungarian and Galician aristocrats at least considered recruiting coolies, and forms of labor migration from China to Austria-Hungary actually did take place. When compared internationally, public discourse and media debate on the ‘coolie trade’ in Austria-Hungary only gained momentum very late at about the turn of the century. The analysis shows however that similar tropes such as a racist and culturally chauvinistic connotation in which the Chinese were generally perceived as a threat for western society, as well as a certain empathy for the dark side of global labor emigration from China in the late 19th and early 20th centuries dominated this conversation.

CONTENTS

Paradigm Shift in Hungarian Historiography – the Present of Colonialism Studies (Krisztián Csaplár-Degovics)	1
<i>Studies</i>	
András Bencze: Russian Empire – a Weak Empire? Russian Colonialism in North America	5
Zoltán Hopka: Colonial Aspirations of the Austro–Hungarian Empire	23
Janka Júlia Csepregi: Modernization or Colonization? Interpretations of the Austro–Hungarian Settlement Policy in Bosnia-Herzegovina	41
Clemens Wirleitner: Import of Chinese Coolies into the Habsburg Monarchy: Discourses and Cases	69
Ádám Tibor Balogh: Immigration and Colonisation in the Republic of the United States of Brazil: In the Light of the Report of the Austrian Ministry of Commerce for the Year 1910	83
Krisztián Csaplár-Degovics: A Colonial Hunter from the Socialist Hungary: Discovering East Africa during the Cold War	113
<i>Workshop</i>	
Dániel Gazdik: The Erzurum Vilayet at the End of the 19 th Century: A Borderland in Russian Geopolitical and Intellectual Thought	149
<i>Book Reviews</i>	
The Geography of Serbia (Gábor Demeter)	161
Atlas of Wars in the Early Modern Period: 16 th –18 th Centuries (Béla Nagy)	165
Great Battles in Portuguese History (Gábor Gregosits)	168

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET